ప్రథమ ముద్రణము
వేయి ప్రతులు

దుర్ముఖి ఉగాది

వెల : రూపాయిన్నర

అజంతా ప్రింటర్సు, సికింద్రాబాదు.

రాయలసీమలో పెన్నేటిగట్టున ఉన్న పల్లెల బ్రదుకునీడ ఇందులో కాన వస్తుంది. అక్కడి పలుకుబడులూ ఊరు, పేరులూ ఇందులో కని పిస్తాయి.

ఇది కావ్యం. చరిత్ర గానీ, కథ గానీ కాదు. కాబట్టే ఏ ఒక్క పల్లెనో ఏ వ్యక్తి జీవితాన్నో ఉద్దేశించి వ్రాసినదికాదు.

మదరాసు, విశ్వం
10—4—1956.

ప్రశస్తమైన రాయలసీమను బింబించిన 'పెన్నేటి పాట' తెలుగువారందరి హృదయాల మాట.

"పెన్నేటి పాట"ను ప్రచురించే భాగ్యం కలిగినందుకు తెలంగాణా రచయితల సంఘం గర్విస్తున్నది.

మా సంఘానికి ఆప్తులైన విద్వాన్ విశ్వంగారు మాకు ఆప్తతములైన శ్రీ నార్లవారికి ఈ కావ్యాన్ని అంకితం చేయడం మాకు ఎంతో ఆనందాన్ని కలిగించింది.

బహుముఖ ప్రజ్ఞాధురీణులైన శ్రీ విశ్వంగారి ఈకావ్యాన్ని యావదాంధ్ర సాహిత్యలోకం సాదరంగా అమృతోపాయనంగా స్వీకరిస్తుందని తెలంగాణా రచయితల సంఘం ఆశిస్తున్నది.

తెలంగాణా రచయితల సంఘం
3-5-1027, నారాయణగూడ
హైదరాబాదు.

ఇట్లు,
సి. నారాయణరెడ్డి
ప్రధానకార్యదర్శి

పీఠిక

శ్రీమాన్ రాళ్లపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ

రాయలసీమ నేడు అఖండాంధ్ర దేశములోని ఒక విశిష్టఖండముగా ఏర్పడియుండుటకు దాని యిప్పటి దరిద్రావస్థ ముఖ్యకారణము. మైసూరు పర్వతాల అధిత్యకా భాగమై, అడుగడుగునను పెద్ద చిన్న కొండలు అడవులు కలిగి, ఎన్నో చిన్న పెద్ద నదుల వెల్లువలచే చల్లఁదనము కొల్లపంటలు గలిగి, అపారమైన గోధనమును బోషించుచు సర్వసమృద్ధమై యొకానొకప్పు డుండినది. ఎన్నో చిన్నపెద్ద రాజ్యములకు రాజధానులకు చోటిచ్చినదీ సీమ. పరిగి, హేమావతి, రాయదుర్గము, గుత్తి, పాగొండ, బళ్ళారి, మడకసిర, మధుగిరి మొదలగునవి అట్లుండగా, విజయనగరపు చక్రవర్తులకు వేసవికాలమందలి చలువరాజధానిగా ఎంతో కాలమాశ్రయమిచ్చిన పెనుగొండ— ఘనగిరి, ఇందలిది. రామరాజభూషణుని నోరూరించిన 'దాడిమలతా లలితాంగు'లు, ఆకాలపు 'జటిల ద్రాక్షాగుళుచ్ఛంబులు' నేడును అక్కడ పుణ్యవంతులు చవిచూడవచ్చును. షష్టిపూర్తి చేసుకొన్న ఆ సీమవారందరికిని అక్కడి ప్రాచీన సమృద్ధిలో కొంతభాగ

మైనను చిన్నతనమున అనుభవమునకు వచ్చియుండును. మఱివారు దానిని మఱవలేరు.

ఆ వైభవపరిశేషము క్రమముగా మావంటివారి కన్నులయెదుటనే అంతర్ధానమైనది. అక్కడి లెక్కలేని చెఱువులలో ఎన్నో తెగిపోయినవి. ఉన్నవి ముప్పాతిక పూడిపోయినవి. మైసూరు రాజ్యమువారు పైనుండి దిగివచ్చు నదులకు వంకలకు చెఱువులు గట్టుకొని ఊట నడ్డగించుటచే నదులకు వాననీరు తప్ప వేఱునీరు లేకపోయినది. 'సరవ' అను పేర అంతర్గామినిగా శాఖోపశాఖలుగా ప్రవహించుచుండిన సరస్వతి వట్టి యిసుకపాతరగా మాఱినది. అందందు సహజముగా ఎగజిమ్ముచుండిన 'తలపరిగలు'—నీటిబుగ్గలు, వట్టివాయి విడుచుకొని క్రమముగ మన్నుమూసి కొన్నవి. అడవులన్నియు వంటచెఱకులై పొగబాఱిపోయినవి. పశుసంపద కటికవారి పాలై పోయినది, ఇఁక మనుష్యులమాట చెప్పనేల ? ఆంగ్లేయుల దొరతనములో ఈ సీమ యెన్నివిధముల ఎండవచ్చునో అన్నివిధములను ఎండినది; ఎండింపఁబడినది. ప్రజల పరవశత, అధికారుల అలక్ష్యము, ఇరుగు పొరుగులవారి స్వార్థపరత, వీనికితోడు దైవము దయదప్పుట, ఇన్నికలిసి నేటి రాయలసీమ రూపుగొన్నది. మఱి తోడి ఆంధ్రులే అధికారము అవకాశము గలిగినప్పుడు గూడ ఈ సీమ యోగక్షేమములను గమనింపలేదు. సరిగదా, మీదుమిక్కిలి ఇది రాళ్ళసీమయని, అరణ్యమని, ఇక్కడివారికి చదువుసంతలు లేవని, వారు అనాగరకులని పరిహాసమును ఆక్షేపమును జేసినవారును కొందరుండిరి. నేడును లేకపోలేదు. ఇది

'క్షతే క్షారమివాసహ్యం' అన్నట్లయినది ఆ సీమలవారికి. ఇది ముఖ్యకారణముగా ఈ ఆంధ్రఖండమునకు 'రాయలసీమ' అని విభిన్ననామమును తాము ఇతరాంధ్రులతో చేరియుండ లేమనుభావము ఇందలి ప్రజలకును గలిగి వ్యాపించినది. ఆంధ్రరాష్ట్రసాధనకు ఇది అడ్డుపడునేమోయను తీవ్రభయమును ఉండెడిది. కాని కొందఱు దూరదృష్టిగల మహనీయుల ప్రయత్నముచేత అట్లు జరుగలేదు. మా రాళ్ళపల్లికి సమీపమందలి పేరూరు అను గ్రామమువద్ద మల్పుదిరుగు పెన్నేటినడ్డగించి చెఱువు కట్టవలెనను భావము సర్కారువారికి ఏ మహనీయుడో సుమారు 50 సంవత్సరాలకు ముందు కలిగింపగా, ఆ పని మొన్నమొన్నటిదాకా రూపెత్తలేదని, నేటికిని పూర్తికాలేదని తెలిసికొన్నవారికి ఈ సీమ దైన్యమును, దీనిని గమనించిన సహృదయులకుఁ గలుగు నిర్వేదమును కొంత అర్థముకాగలవు.

నామిత్రులు విద్వాన్ శ్రీ విశ్వంగారి అట్టి తీవ్రనిర్వేదమే ఈ పెన్నేటి పాటగా పరిణమించినది. వాల్మీకి తనకుగలిగిన శోకము శ్లోకమయినదని చెప్పుకొన్నాడు. కాని వాల్మీకి మనుష్యత్వపరభాగమైన మహర్షిత్వమును సాధించుకొన్న మహాతపస్వి. కనుక అతని శ్లోకములలో మూలమైన శోకము ఎక్కువగా ప్రతిఫలింపలేదు. శాంతి, దాంతి, శౌర్యము, వివేకము, దయ, ధర్మము, వింతలు, వినోదములు, ఇత్యాదిభావములే యెక్కువగానుండి ఆయన రచన ప్రశాంత మధురమైనది. విశ్వంగారిది మానవహృదయము. ఊహకన్న, భావనకన్న అనుభవమేమూలాధారముగా వెడలిన పరవశరచన వీరి 'పాట'. నిర్వేదము తీవ్రమైనప్పుడు అన్నివియ

మాలను చెల్లాచెదరుచేయు వేసటగా పనిచేయును. అది యీ 'పాట'లో కవిగారిని ఎన్నో ఆటలాడించినది.

ఈ దేశమునందలి ప్రాచీనవైభవము అంతయు ఒక దృశ్యముగా కన్నులకువచ్చి ఈ కావ్యతాండవమునకు నాందిగా ఒక సీసము ఒక గీతము మెఱుపు దీగవలె మిఱుమిట్లు గొల్పుచు కవిగారి కలమున మెఱసి పోయినది. ఉత్తరక్షణమందే

"కోటిగొంతుల కిన్నెర మీటికొనుచు
కోటిగుండెల కంజరి కొట్టుకొనుచు"

'నేఁటి రాయలసీమ కన్నీటిపాట' స్వచ్ఛందనృత్తముతో వెలువడినది, అందు ప్రతిఫలించినది 'పీనుగులపెన్న', 'వట్టియెడారి', 'నక్కబావలు', 'నాగుబాములు', 'బొంతగద్దలు', 'రేణగంపలు, పల్లేరుగాయలు, తుమ్మతోపులు', ఇత్యాది అసంఖ్యసామగ్రితో విశ్వంగారి కవితా విరూపాక్షుడు తాండవించినాడు: భాష, అర్థము, భావము, ఛందస్సు అన్నియు ఆ తాండవమునకు ప్రక్కవాద్యాలు వాయించినవి. 'పిన్నపాట' పాడినవి: ఒక మాటలో, ఒకచేయూపులో, ఒక తలయాడింపులో, ఒక తిరుపులో ఈ నటరాజు రాయలసీమలోని భూతభవజ్జీవితమునందలి చిన్నపెద్ద ఖండికలెన్నో విసరివైచినాడు.

ఈ దృష్టికి— ఈ సృష్టికి కథయనావశ్యకము, అసాధ్యముగూడ. రంగడు ఒక పెద్ద రైతుకు ఏకపుత్రుడు. అ తండ్రి 'పెగ్గిలు' బ్రతుకులో

కొడుకుకు మిగిలిన ఆస్తిపాస్తు లన్నియు వాని శరీరమొకటే. వానిచిన్న యిల్లాలు గంగమ్మ. ఆ 'గంతకు తగిన బొంత'. కాని ఆ రెంటిలోను ఎంతో ఒద్దిక, మార్దవము, సామరస్యము గలదు. ఇద్దఱికిని ఆ యిద్దఱు తప్ప వెనుకముందుల వారెవరును లేరు. గడ్డియో, కట్టెలో దొరకినది అడవినుండి మోపుగట్టుకొనివచ్చి వచ్చినంత కమ్ముకొను కూలిపని రంగనిది. ఇరుగుపొరుగువారింట వడ్లో, అటుకులోదంచి నూకలో తవుడోతెచ్చుకొను నాలిపని గంగమ్మది. ఈ యిద్దరి పరస్పరప్రేమ, పరోపకారబుద్ధి, కపుడులేని నడత, అంతులేని దారిద్ర్యము, విసుగుకొనుటకును వీలులేని కాయకష్టము, ఇరుగుపొరుగువారి నిస్సహాయత, చేతనైన వారి యుదాసీనత, ఈనడుమ గంగమ్మ గర్భము, దోహదము విశ్రాంతి లేక ఆ పిల్లపడు కష్టములను చూచి చేయునదేమియులేక రంగడు 'సమాధిగతుండగు యోగిబోలె' స్తబ్ధుడై యుండుట— వారిభవిష్యత్తును గూర్చి పెద్దగా ధ్వనించు ప్రశ్న— ఇదే ఇందలివస్తువు. కడపట

'హృదయమా! మానవుడు నిన్ బహిష్కరించె!'
'చచ్చె నీలోకమున మనస్సాక్షియనుచు
నెత్తి నోరిడి కొట్టుకోనిండు నన్ను!'

అని భరతవాక్యము పాడినారు కవిగారు!

కాని ఇంతనిస్సహాయమైన నిర్వేదమునందును కావ్యపు కమనీయత యెంతోయున్నది. దానికి ఆ పెన్నేటి 'నీటిలో కమ్మదనము లూరుచుండును' అను అంతస్తత్వమును కవిగారు మఱవకుండుటయే కారణము.

"గుండె జలదరింపజేయు రండతనము దుల్చివేయు
ఖండితవాదిని జేయు - దండితల్లి సుమ్మీనది !"
"నిండుమనసు నిజాయితీ - దండిచేయి ధర్మదీక్ష
పండువయసు పట్టుదలా _ పండించును గుండెలలో."

అను నమ్మకము వీరి కావ్య కామనీయకబలమునకు చేయూత. ఇతర సీమలవారికీ గుణములు ఎంతవఱకు ఉన్నవి, ఆదేశాలలో దరిద్రదేవత ఏయే రీతులలో తాండవించుచున్నది, అనుచింత, చర్చ, ప్రకృతవిషయము కాదు. పై గుణములు రాయలసీమవారి కేమాత్రముండినను వారు మరల చేతరించుకోగలరు. 'సమానానా ముత్తమశ్లోకో అస్తు' అను వైదిక మంగళాశంస యెట్లున్నను 'సమానానాం సమాన శ్లోకో అస్తు' అనుకో గలిగిరేని రాయలసీమవాసులు ఎవరికిని తలవంచబనిలేదు. ఆనారు పైరగు కాలము వచ్చినది. పంటగూడ ఎంతో దూరమునలేదు.

శ్రీ విశ్వంగారి వివిధవిస్తృత వాఙ్మయసేవను చవిచూచుచున్న తెలుగువారు ఈ చిన్నకావ్యమునందలి పెద్ద హృదయమునకు తప్పక స్వాగతమిత్తురు.

అంకితం

నార్లవారికి

పెన్నేటిపాట

మొదటి సర్గ

కలమ పాలికల యాలల మేలి పాటల
జుమ్మని మ్రోయు మించుల సితారు;
తెనుగు పెద్దన్నల గొనబు పల్కుల, గుబా
ళించిన జాజి మల్లెల గుడారు;
జిలుగు జరీబుటా వలువ సింగారింపు
మెలకువలూర్చు నిగ్గుల కొఠారు;
తలకు మించిన సత్యముల లోతులను జీల్చు
చును వోవు తెల్వి యంచుల కఠారు;

కడిది మొనగాని
ఎడద చిక్కనకు పేరు;
కటిక తాలను కవ్వించి,
గజ్జకట్టి,
చిందు ద్రొక్కించు
మాయల జిలుగుతేరు
కలదు
రాయలసీమ పచ్చల బజారు.

అచట నొకనాడు పండె
ముత్యాల చాలు;
అట నొకప్పుడు నిండె
కావ్యాల జాలు;
అచ్చట నొకప్డు కురిసె
భాష్యాల జల్లు;
విరిసె నట నాడు
వేయంచు విచ్చుకత్తి.

ఇది గతించిన కథ;
వినిపింతు నింక
నేటి రాయలసీమ
కన్నీటి పాట
కోటి గొంతుల
కిన్నెర మీటుకొనుచు
కోటి గుండెల
కంజరి కొట్టుకొనుచు.

అదే పెన్న ! అదే పెన్న !
నిదానించి నడు !
విదారించు నెదన్ వట్టి
ఎడారి తమ్ముడు !

ఎదీ పెన్న ? ఎదీ పెన్న ?
ఎదీ పినాకినీ ?
ఇదే పెన్న ! ఇదే పెన్న !
ఇదే పినాకిని !

ఎదీ నీరు ? ఎదీ హోరు ?
ఎదీ నీటి జాలు ?
ఇదే నీరు ! ఇదే హోరు !
ఇదే ఇసుక వాలు !

అదే పెన్న ! అదే పెన్న !
నిదానించి నడు !
విదారించు నెదన్, వట్టి
ఎడారి తమ్ముడు !

పార చేబట్టుకొని
వంగి చీరు దనుక,
ఇట్టి చెమ్మట
కాలువ గట్టు దనుక,
ఇసుక పాతరు లోతుల
కేగు దనుక,
నీకు కన్పించ దీయేటి
నీటి చుక్క !

కుండపోతల వానలు
గుఱియ నేమి ?
పట్టుమని పదినాళ్ళలో
పారబోసి,
ఇసుక బొక్కసమున
మిగులెల్ల దాచి,
పెన్న పడుకొను
నీనేల దిన్నెమీద !

చిటపట వానలకే, ఒ
క్కట నోరుం దెఱచి, నురుగు గ్రక్కుకొనుచు, ను
త్కటమై, దరులొఱసి, రటత్
కటు ప్రవాహముల నింగికై పరువెత్తున్.

జఠర లుఠ ద్ఘుషమై, క
ర్మఠపుఁడై దరిజేరు జీవరాశుల మ్రింగున్;
హఠమెంతని! ఇది చేయని
హఠాత్ కఠోర క్రియా విహారము కలదా!

కాని, ఈ ఏటి నీటిలో
కమ్మదనము లూరుచుండును;
దోసిట నొక్కమారు
పుక్కిలించిన జాలు!
నీ పుట్టువునకు,
సార్థకత్వమ్ము,
నిష్కల్మషత్వ మబ్బు!

గుండె జలదరింపజేయు;
రండతనము డుల్చివేయు,
ఖండిత వాదిని జేయును
దండి తల్లి సుష్మ్కై నది !

కండలేక ఎండిపోయి
బెండు వారినా సరే !
తిండిలేక, తుండులేక
పండవారినా సరే !
నిండు మనసు, నిజాయితీ,
పండు వయసు, పట్టుదలా,
దండిచేయి, ధర్మదీక్ష
పండించును గుండెలలో.

రండు రండు ! చేతులెత్తి
దండము తల్లీ యని, కై
దండల దండలతో, నీ
రెండ నిలిచి కొలిచి పొండు !

ఇంత మంచి పెన్నతల్లి
ఎందుకెండి పోయెనో?
ఇంతమంది కన్నతల్లి
ఎందుకిట్లు మారెనో?

వంతలతో, చింతలతో
కంతలువడి పోయెనో!
సంతుకోస మేడ్చి ఏడ్చి,
గొంతు కారిపోయెనో!

ఇంత మంచి పెన్నతల్లి
ఎందు కిట్లు మారెనో?
ఇంత మంది కన్నతల్లి
ఎందు కెండి పోయెనో?

ఈ యేటి కాల్వ లోతుల
పాయలుగా పారు, నీటి ప్రతి బొట్టున, నీ
చాయల రైతుల నెత్తుటి
చాయలు సమ్మిళితమై విచారము గొల్పున్.

ఈ యేటి దరుల దిన్నెల
పాయక దిరుగాడు నక్కబావలె యెపుడున్;
వేయారు పీన్గు లిచ్చట
నే యంత్యక్రియల బొందు నెప్పటి కపుడే.

సుర గరుడోరగ విద్యా
ధర కిన్నర సిద్ధ సాధ్య దైవత తరుణీ
చరణారుణ పంకేరుహ
వర రేఖలు లేవు; వట్టి వఱడులె తిరుగున్.

నాగ కన్యక లిచట
    కన్పడరు గాని,
నాగుబాములు చక చక
    సాగు నిచట;
గరుడ గంధర్వ కామినుల్
    కానబడరు గాని,
బొంత గద్దలు
    గుంపు గట్టు నిచట!

ఏలాలతాజాల డోలిక లిట లేవు
తిప్పతీగెల తలతిక్కెగాని ;
తరుణ ప్రవాళ లతా కుంజములు లేవు,
రేణగంపల పొదరిండ్లెగాని ;
లలి లవంగ కుడుంగ లాలిత్యములు లేవు,
తుమ్మతోపుల ముండ్ల దొరులెగాని ;
నారికేళాది వనాంతరస్థలి లేదు,
చిట్టీత డొంకల చేటెగాని——

ఇట గులాబీలు
తలసూప వెపుడు ; వట్టి
తంగెడుల్ బోదగడ్డి గాదములె
పెరుగు ;
సరస సుకుమార తృణ
సమాచ్ఛదము లేదు,
పాడు పల్లెరుగాయల
బీడెగాని !

శుక పిక శారికా రవ
రుచుల్ వినిపింపవు ; గూబమూల్గు, లో
క్కొకతటి గుండె పీల్చును ;
దిగుల్‌వడ జేయును తీతువుల్ ; సము
త్సుక వృక జంబుకమ్ములు
మతుల్ సెడ గుయ్యిడు ; వల్లకాడు పె
న్నకు నిరుగట్టులందు
పులినస్థలి పుత్తెలు పండు మెండుగన్.

బల్లులు, తొండలు, నెలుకలు,
పిల్లులు, కుక్కలును, చెవుల పిల్లులు కొల్లల్ ;
కొల్లలు తేళ్ళం జెఱ్ఱులు—
ఇల్లూ వాకిలి యిదే ఫణీంద్రుల కెల్లన్.

పుట్టలు గుట్టలు గుట్టలు ;
పట్టెడు పట్టెడు నిజమ్ము పాపరకాయల్ ;
పుట్టెడు పుట్టెడు జలుకులు—
కట్టా ! ఇదియేటి యేటిగట్టు తమ్ముడా ?

నిట్రాళ్ళకు చెట్రాళ్ళకు
బేట్రాళ్ళకు కొదువలేదు; బిసబిస నడువన్
కుట్రెళ్ళి వచ్చు, నీకల
పేట్రేగును సుమ్మి ముందు వెనుకల్ గనుమా :

ఆ చింతచెట్టు కొమ్మే - చిన్నిగాని యూ
పిరి దీసివేసిన యురికి త్రావు;
ఆ తుమ్మచెట్టు దిమ్మే - సీతిగాని కా
ళకు జేర వేసిన తాలుగాయ;
ఆ యీతచెట్టు పట్టే - యెంకి కడియాల
నూడ్చిన తీర్పులో నొక్క సాక్షి;
ఆ బోదపోచ రెమ్మే - బుజ్జి ఎరుకల
సాని చండాలూడ్పజాలు జాణ

ఆ యిసుక దిబ్బయే—
చలమన్న బండి బడక
నమ్మించినట్టి ముక్కడి కసాయి—
అక్కటక్కట ! ఇక్కడ అడుగుదీసి
అడుగు బెట్టుటకే
గుండె లవిసిపోవు.

విడుగుచుండె తిమిర మదే
తొడుగుచుండె నరుణకాంతి
తడబడ పనిలేదిక అ
క్కడ నేదో కోడికూత !

వడి వడిగా నడు ! నడు !! క
న్పడు నేదో పల్లె యొకటి——
విడుగుచుండె తిమిర మదే
తొడుగుచుండె నరుణకాంతి.

అటు నిటు కల్లకంప
తరుణారుణ దీప్తులు దూరనేర విచ్చట ;
నడుమన్ గలట్టిది విశాల మహాధ్వము
మూడు మూళ్ళు ;
చిక్కటి యిసుకన్ పదమ్ములు
కకావికలై చను ;
నీడ్వలేక ఎంతటి బిగిగిత్తలైన
దగ తల్లడిలున్ —— మన మింక లెక్కయా ?

ఈ డొంక - పెండ్లిండ్ల కేగు వారల
నెన్ని తూరులు దొంగలు దోచుకొనిరొ ?
ఈ డొంక - నిండుబం డ్లెన్ని మారులు
బరువెక్కుటఁ యిరుసు పుటుక్కు మనెనొ !
ఈ డొంక - నెన్ని సా ర్లెందరు మొనగాండ్ల
కాలుసేతుల యెముకలు విఱిగెనొ !
ఈ డొంక - మంచినీ ళ్లెత్తుకవచ్చు
కొంగ్రొత్త కోడం డ్రెంత కుళ్ళుకొనిరొ !

ఇచట మునిమాపులం దెన్ని యెన్ని
మోజుకతలలో రసపట్టులు కాటువడెనొ !
ఇచట నెండప్రొద్దుల పసులెన్ని యెన్ని
ఇంత విశ్రాంతికై
తపియించినవియొ !

ఇది విడిది ఆలమందకు,
నిదియే గొఱ్ఱెలకు తావు, నింక మేకలన్
గదుముక వత్తు రిచటికే,
ఇది పులులకు రేవు నీటి యెద్దడియయినన్.

వంక యిదియె
కొండ వాఁగుతో నేర్పడె!
వాన వచ్చినపుడు
వంకపాఱు ;
దీని లోన
ప్రక్కఁగా నున్నదే కాల్వ ;
బాట దరిని
మంచినీటి చెలమ !

అదిగో! పారల నెత్తిపట్టుకొని
వేయార్మంది, యీ కాల్వనే
పదిలంబుం బొనరింప వత్తు;
రిది కుప్పల్ గొట్టు కాలమ్ముదాక
దినమ్మున్ బ్రతి రైతు నేయవలె :
సర్కా రూరకే పన్ను వేయుదు రంతే—
ఒకనాడు మానిన
పొలా లుత్తుత్తవై పోయెడిన్.

ఆ గుంపులోన వచ్చుచు
రాగమ్మున యాలపాడు రంగన్న కిదే
యాగము, యోగము, భోగము,
రోగమ్మునుగూడ నిదియె
రోజులు గడవన్.

ఇది మొదటి సర్గ

రెండవ సర్గ

రంగనికి గలట్టి
బ్రదుకుటూదరువు 'యఱ్రోని చేను' పాలు
రొంపి రొచ్చు ;
ఉన్న దొక్కా యెకర ఊపిరి దీయును,
కాల్వ త్రొవ్వ కమ్మె
కండ లూష్చు.

ఒకనా డతని నాన్న
ఊరిలో పెద్ద సంసారి ;
నాలుగు కాండ్ల సాగుబడిని సేయు
పట్టాదారు :
పేయూరు రైతుల కిస్తీల కస్తీల,
కేలుసాపి ఆదుకొనుచు
మంచి యనిపించు కొన్నాడు ;
పేదసాదల కింత పెట్టినాడు ;
ఊరి దేవళమున
కొకనెల కొకరోజు పూజకిచ్చు
పెద్ద పుణ్యావంతుడనుచు
తంబళ్ల సుబ్బమ్మ దినదినమ్ము
నొప్పుకొనుచుండు ;

దాసరి ఓబిశేసు—
గరుడ గంబమ్ములో
వెండికాసు వేయు పరమ భాగవతుండని
పొగడు నతని.

గుడిసె ముందట నీడలో గూర్చుచుండి,
అలతి యీతాకు చాపల నల్లుకొనుచు,
దొంగ సుంకన్న తిరణాల తోదులోన
పాటగట్టె నీయనపయి మేటి యనుచు.

"సై సై నారపరెడ్డి నీ
పేరే బంగరు కడ్డిరా॥
పారబోస్తివి దాన్యమంతా
ఊరడిస్తివి పేదవోళ్ళను
కోరమీసం మెలీపెడితే
సీరాముడు నీవేనయ్యా॥
అంతపూరం బాటలోనా
చింతలపల్లె చెఱువుమీనా
పంతమేసీ బండిదోస్తె
పటుకలాసనె కలెకటేరూ॥

పప్పూరూ అనీవెర్తం
పరషలో కోలన్నగాస్ల
పాడుతాంటే సంచి రూకలు
పారేస్తివి బట్టమీదా ॥సై సై॥"

అది పల్లెపాట నె
మ్మదిలోని మాట;
మొదలుండునే కాని
తుదలేని బాట;
పదినోళ్ళలో పడి
పదిరూపు లెత్తి,
కదలి పోయెడు కైత
కమ్మని యూట.

బట్టి లచ్చుమయ్యా, బండారు బసవయ్య
పంచ రత్నములను బట్టిపెట్టి
ఊరి సుంకులమ్మ
తేచునా, డీయన
సన్నిధానమందు చదివినారు.

"శ్రీసుంకులాంబ నీకే
గాసియు రాకుండ జూచి గ్రమ్మఱ బ్రోచున్
భాసుర కీర్తి పతాకా
ధూసరితాజాండకుండ దోర్బలఖండా !

పాకారి ప్రభృతులలో
శోకారియటంచు పేరు సొగసుగ గను, నా
కాకాసుర సంహారి, ని
రాకృత దుష్టారి బ్రోచురా నారప్పన్.

ఇంద్రుడ వీవె చంద్రుడవు
నీవె యటంచని మాదు డెందముల్
సందడి సేయుచుండె నర
సన్న కుమారుడ, నారపాఖ్య ! నిం
బొందిన మా పురీ విభవ
పూర్ణత నెంచగ నాదిశేషుడున్
తొందరవోవు ! పత్రికుల
దుగ్ధ పయోధి సుధాకరా ! వరా !

ఇల్లాలు నీకు రామమ—
చెల్లెలు నాగన్నరెడ్డి సింహానకున్; నీ
వల్లుడవు దుబ్బిరెడ్డికి
ఫుల్లాంభోజాక్ష నేత్ర ! పూతచరిత్రా !

ఎడ్లుల బండినెక్క—, పయ
నించుచు నుండగ ధూళిరేగి, ఆ
ప్రొద్దును మూసివేయగనె
హో ! సుర వైరులు లేచివచ్చి, రా
యొడ్డుల తోకలం గలుగు
నింతటి మారుతమంత వీచినన్—
వడ్డియు ప్రొద్దుదోచె - పిశి
తాశనులంతట పారిపోవరే !"

ఈ పంచరత్నముల విని,
కోపమ్మున మొగము త్రిప్పుకొనె పురోహితుం;
డీపాటి చాల్ సెబాసనె
పాపయ్య తనొక్క పెద్ద పండితు డనుచున్.

రూకల సంచి దీసి, పెద రుద్రయ బిల్చి
పదార్ పదాఱుగా
ఆ కవు లొక్కరొక్కరికి
నప్పణ వెట్టుమటంచు రెడ్డిగా
రే కరమందునుంచి, యొనరించిరి
గౌరవ, మంతతోనె, చా
మీకర భూష లిచ్చినటు
మేనులు పొంగి నుతించి రందరున్.

ఇన్ని పొగడ్తల నా నర
సన్నకొడుకు పెద్ద పేరు సంపాదించెన్,
కొన్ని దినాలకు దస్త్రము
సన్నవడం జొచ్చె, కీర్తి సంపద బలిసెన్.

సర్కారు సిబ్బంది సరిచేయుటకు కొంత
          సాయిజమాబంది పాలు కొంత ;
పౌరుగూరి మన్నీల సరఫరా కింత
          ఆవేకార్ల లంచాలలోకి కొంత ;
పేట పెద్దవకీలు పిక్కలకు కొంత,
          కాంపౌండరు మునుసామి పాలు కొంత ;
కోడెరెల్లకు కొంత, గుఱ్ఱాలకై కొంత
          బగ్గీలకై కొంత, భటుల కింత :

పెద్ద మహడీలు కట్టిన పేర కొంత,
పూటపడి అచ్చువలసిన పాటు కొంత,
తన వివాహాలు నాల్గింటికని మఱింత
కొంత కొంతయె ఖర్చు కొండంతయయ్యె.

ఎదిగిన కూతు లిద్దఱకు
నెన్మిది రోజుల పెండ్లి సేతకే
వదలెను వేలు వేలు ; నిరు
వాగుల వచ్చిన పెండ్లి బండ్లతో
కదలెను ధాన్యలక్ష్మి ; కడ
కాకియునుం దినె నేతి వంటకా ;
లది గది పెద్ద పెండ్లి యని
నారు జనా, లది చాలు రెడ్డికిన్.

ఒక పెండ్లాము గతించె దూమున ; మఱిం
కోభార్య కాల్జాఱి కొ
ట్టుక పోయెన్ పెదవంకలో ; మఱొక
బొట్టుంగట్టగా నామె, యిం
చుక సంసారముజేసి, కూతుగని,
రెండోసారి కాన్పుం గమిం
చకపోయెన్, సరికొత్త రామమయె
వేసారంగ పుత్రున్ గనెన్.

వాడీ రంగడు, పుట్టిన
వాడు ముసలి ముప్పునందు, వాని తల్లియున్
చూడ వయస్సుదెకద, మటి
నాడేమో వణకుచుండె నారప్పాకడే!

రొక్కముతేక, దర్పము
తఱుంగక, నారపరెడ్డి చూకలున్
గుక్కను గొట్టరాలునను
కూతలు విస్మరియించగాక, ఈ
చిక్కుల నేమి దోచక,
వశిత్వము చాలక, చుట్టుచేరి కు
మ్మక్కొనరించు నాశ్రితుల
మాటలకున్ చెవి జాలవేసినన్.

మఱునాడే పొరుగూరికి
బిరాన తన తలారివెళ్ళి పెద్దిరెడ్డికిన్
'యరమంచికయ్య' ఆయక
మిరికించిన పత్రమిచ్చి ఏదో తెచ్చెన్.

ఇక మొదలయ్యె, రెడ్డి
గడియించిన ఆస్తికి కత్తరింపు, లొ
క్కాక మహాసూలునన్ ఫలము
కూడ ఒకించుక కమ్మియయ్యె, నిం
చుక ధరలుం బడెన్, వఱపు
సూపెను, వానలు బిగ్గబట్టె, నె
ట్లిక సవరించనేర్చు, ఋణ
మింతకు నంతకు మిద్దె లెక్కగన్.

చదలంటు వాములు చదునయిపోయె,
గాదెల కణజాల గబ్బిలము జేరె;
నాగలోకము దాకుసట్టి పాతరలలో
ముగ్గిన గింజలు తగ్గిపోయె
కట్ట గట్టుక నిప్పపెట్టి నిండుగనున్న
పత్రాల దస్త్రాలు పారిపోయె;
ఏ కుండలో జూచినా కానవచ్చు,
బంగరు నగానట్ర అక్కరల కేగె
ఒక్కటేరోజు
మూడురూప్యముల మఱుగు

వేరుసెనగ నాలుగణాల
వెలకు తగ్గ;
ఒక్క రూకకే యిరువదియొక్క సేర్ల
కొఱ్ఱలును జొన్నలును
అమ్మకొనగ వలసె.

పెద్దిరెడ్డి ఒకొక్కచే
పద్దువేసి,
పత్తి నారప్పచేలన్ని
కత్తరించె;
అంటు మిద్దెలు నాట్లు
కృష్ణార్పణమ్మె
కాగ - పసులు జీవా లెద్దు
లాగగలవె?

ఊరచావడిని చేరిరి బాకీ
దారు లందరును
తమ వొక్కమునకు;
ఊరిపెద్ద లీమాట పూర్తిగా
తీరుమానమే
తేలిచి చెప్పిరి.

తాడూ తలుగూ
కాడీ మేడీ
పారా పలుగూ
కాఱూ కంపా
చెట్టూ చేనూ
చేరి సమస్తము
కట్టి వేసినా
కటకట యయ్యేను.

ఎట్టి ఏగానియే గాని
యివ్వననక,
నల్ల పూసలతో
ఆస్తినెల్ల జూపి
కట్టె వడ్డీ మొదల్
కడబొట్టు వఱకు—
పత్తి సారపరెడ్డి
నిబద్ధిమనిషి.

పేరు జెప్పిరో మఱి
తెల్లవారు సరికే——
పత్తి నారపరెడ్డి దివాలి - యనుచు
పసుల పిల్లలు గూడ
దివాల రెడ్డి
అనగ నూరెల్ల
గప్పున నంటుకొనియె.

ఈమాట విన్నతోడనె
రామమ్మ భరించలేక, రామాయనుచున్
ఆమూల చీరె చెఱగు త
నే ముట్టించుకొని కన్యతే యయి పోయెన్.

నారపరెడ్డీ నారప్పయ్యేను
ఊరి మోతుబరి ఉప్పరి యయ్యేను
దారిమోటులో పూరికొట్టమున
చేరెను
తోడాక చిన్నరంగడే.

కుళ్ళి కుళ్ళి యేడ్చి
కుక్కి మంచమునుండి
లేవలేక,
చేయు చేవలేక,
చిన్ని రంగడిచ్చు
చిన్నలోటా నీళ్ళ,
త్రాగి, ముసలిరెడ్డి
సాగిపోయె.

తల్లి దండ్రి లేని,
తనవారెవరు లేని
చిన్నవాని గతిని
విన్న గూడ
బంధుమిత్ర కోటి
పదరనైనను లేదు—
సాయపడుట కింక
కాయ మొకటె.

వాడే రాంగాడయ్యేను
పాడా కసవులను దీసి, పసులగాసి, కూ
లోడా యనిపించు కొనెన్
వేడా నారప్ప వీని లేమిడి చూడన్.

ఎన్ని ఐపవాగెన్నలా చిన్నియెదద
రగులు చున్నవో ?
ఎన్ని కార్చిచ్చు లున్నయవియొ ?
ఎన్ని సంవర్త ఝంఝుల కెదురు నిలిచి
వాడి వత్తయి పోయెనో
వాని బ్రతుకు !

ఒకరింటి గాటిలో నూరిన గంజెల్ల
నెత్తిపోయుట కెంత యేడ్చినాడొ !
ఒకరింటి దొడ్డిలో నుండిన కసవెల్ల
నూడ్చివేయుట కెంత ఉడికినాడొ !
ఒకరింటి నట్టింట నున్న కొట్టులనెల్ల
దంచుట కెంత కంపించినాడొ !

ఒకరింట గంపలకున్న రాగులనెల్ల
విసరుట కెంతగా విసివినాడొ !
ఒకరి యింటిలో
పిల్లల నూచుటకు,
మరొక్కరింట
పక్కలు వేయ,
నొక్కరింట
అరవ చాకిరీ
చేయుట కొఱకు—
ఎంత యెంత దురపిల్లెనో
వాని యింత యెడద !

కటిక కారము సంగటి
గుటక వడక
ఎన్ని బిందెల నీళ్ళు
త్రావించినదియొ !
ఎండు రొట్టె ముక్కలు
అఱిగింపుగాక
ఎన్ని మిరప గింజల
నమిలించినదియొ !

ఇవియుందొరకక, పుడిసెడు
గవినీళ్ళం ద్రావి ముడుచుక పరుండిన, పా
డు విభావరు లెన్నో, లె
క్కవిలేవరి యేది ? వల్లకాటి మనుగడన్.

రంగడు—

తొలికోడి కూత క
న్నులు నులుముకొనుసు :
పిలిపించగానె, చె
ప్పులు తొడుగుకొనును ;
గల గంటమ్రోత చే
తుల మ్రొక్కుకొనును—
వెలుగెక్కగానె పం
టలు చూచుకొనును ;
మలి సంజలోన కం
డలు తడుపుకొనును ;
చలివెట్టగానె ప్ర
క్కలు దాచుకొనును ;

నెల ఎక్కగానె గ
జ్జలు కట్టుకొనుచు—
కల కంఠ మెత్తకొ
యిల లూడి పడుచు—
కలమేళుంగచు గాని వలపుతుంపురుల
నిలువెత్తుపోసి చిన్నెలు చూపగలడు
బళిబళీ రంగన్న
గళమె కావ్యమ్ము.

'కోలుకో'లని చేతి కోలగొట్టిన జాలు
జాలువాఱును 'భరతా'లు వేలు ;
'ఓ—'యంచు నొక యాల సాయించితే చాలు
జాఱు 'గాథాసప్తశతు'ల శతులు ;
'మచ్చుదిగవే'యన్న మరులు పాటయె చాలు
పొడుగు సేవును—'అష్టపదుల' పదులు ;
'గరుడగమనా' యంచు గాత్ర మెత్తిన చాలు
పొంచిచూచును 'మూక పంచశతులు'—
వేలవేల పదాల
సామేల వలయు

ఖంగుమనగల గుండె చిక్కనయెయున్న—
వేయిరూకల మాణిక్య వీణయేల ?
వెదురు చాలదె
పలికించు పదిలమున్న ?

పుట్టుకవి, గాయకుడు,
నటరాట్టు నతడు—
కట్ట దెగగొట్టుకొని
రస ముట్టిపడగ
ఉట్టిపాటున
కన్నీరు లురలి పొరల
చెట్టు పుట్టలకే
గుండె పుట్టజేయు.

ఆ రంగన్న కాలువ ప్రవాహానికి పోతూ యీల పాడుతున్నాడు.

వాని తియ్యని గొంతుకలోన లోన
తీవ సాగుచు నున్న దుద్వేగ రవము;
వాని చిక్కని గుండియ లోనలోన
పూవు పూయుచు నున్న దుద్బుద్ధ రసము.

వేకువ రేకు
లొక్కొకటి విచ్చుచు నున్నవి;
వేప కొమ్మలన్
కాకులగుంపు లొక్కొకటిగా
తొలిమున్కల కేగుచున్నవి;
ఆ కోకిల ఒక్కటే—
గుబురు కొమ్మల రెమ్మల వీడలేక
కూకూ కుహూ అంచు
నొక్కొకట గూయుచు నున్నది
తెల్లవారగన్.

ఆ ప్రశాంత ప్రభాత
సంయాతమంద
మంద మరుదంకురముల
మైమఱచి సొక్కి,
కలతలన్నిటి మఱచి
రంగన్న
కంఠమెత్తి పరిసర ప్రకృతి
మంత్రించి లేపె.

ఆ క్షణమ్మున,

గానలయామృతమున

లీనమై పోయి

ప్రకృతికి - మానవులకు

నడుమ నున్నట్టి

యవనిక ముడిచివేసి

మధుర నిర్మల

పరమ సమాధి నిలిచె.

జీవితమ్మున

నట్టి రసావబోధ సిద్ధి

ఎన్నడోగాని వాసించబోదు!

వేయి యుగముల

సాధనవిధు లవెల్ల

అట్టి త్రుటికోసమే

తప మ్మాచరించు.

అటుమీదట నందఱు, మి
క్కుటమగు సంతసము గుండె గూడుగట్టి, ని
ట్టటు కదలక నిలుచుండిరి;
తటాలుమని "పిన్న పెద్ద" దరిసెనమయ్యెన్.

సరి! పిమ్మట మామూలే!
చరచర పారలను బట్టి సాలుమేలు, కా
ల్వ రమారమి మైలున్నర
వఱకుం ద్రవ్వకము రోజువారి రివాజే.

అంబటి ప్రొద్దు కాగనె
రవంత విరామముగూడ లేక, వా
రుం బరువెత్తి రింటికయి
రొప్పుచు రోజుచు, నంగకమ్ము లె
ల్లం బులకాపుజేసి నటులన్
జెమటల్ జెమటింప, ప్రేవులున్
దంబుర మోతమ్రోయ
నిరతశ్రమదగ్ధు లుదాత్త జీవనుల్.

ఇది రెండవసర్గ

మూడవ సర్గ

రంగన్న గబగబా పా
రం గడగా ద్రోసి మొగ, మురమ్ముం, గాళ్ళన్,
ముంగల చేతులు కడుగుకొ
నెం గంగమ దెచ్చి యిచ్చు నీటి ముంతతో.

కుండలోని సంగటి నంత గోకితీసి,
మూకటిని బెట్టి,
మజ్జిగ మునుగ బోసి,
పచ్చిమెరపకాయొక్కటి తెచ్చి యిచ్చె—
ఉదయ భోజన మతని
కియ్యదియె సుమ్మ.

గంగమ్మ పదారేండ్లది
కొంగు నిలుచునంత వయసుగూడలేని, దా
సింగారపు బొమ్మె మన
రంగన్నకు బ్రతుకులో చిరత్న రత్నమా.

అంగమ్ముల నిగనిగ, సా
రంగమ్ముల లగువు బిగువు రంగుల సొగసుల్

ఖంగున మ్రోగెడు కంఠము
బంగరు బొంగరము పుణికి పట్టిన దపుడే.

రంగువెలిసిన నీలిచీర చె
ఙంగులకు సౌరుంగడించి, తు
రంగలించు కురంగనయనా
స్నిగ్ధ వర్తనముల్ ;
చెంగు చెంగున చెంగలించి, బె
డంగు సొబగుల రంగలించి, వి
హంగ భంగుల వింగడించు—ల
తాంగి చందమ్ముల్.

సిల్వరు కడియాలే ఆ
చెల్వకు సొగసులనుగూర్చె-
చెవుల బెండు గ
మ్మ ల్వయ్యారము బెనిచె, న
గల్వలెనే మిసిమి పసిమి
కలకలలాడన్.

చెండుమల్లె చాలు
నిండుదనమ్మిచ్చు
కొండగోగుచాలు
దండి దండి!
వెండి బిళ్ళచాలు
వెలుగుల విరియించు
కొప్పులోనె గలదు—
గొప్పదనము.

తిప్పలెన్ని పడిన,
ముప్పుల మున్గిన
ఉప్పు పప్పులేని యునికియైన,
కప్పురంపు టెడద
కమ్మని తలపులు
నిప్పువంటి బ్రదుకు
గొప్పనిచ్చె.

అమ్మలేదు,
నాన్న అంతకంటెనులేదు;
కొమ్మలేదు, పట్టు గొమ్మలేదు;

నిమ్మళముగ నెట్లొ
నెగడించె జీవిక
సొమ్మసిలక
బావ జూచువఱకు.

అక్క, బావ పిదప
నల్లారు ముద్దుగా,
సొంతపిల్లలాగ జూచుకొనిరి;
తమకు పిల్లలేల ?
తలిదండ్రులే, తా
మటంచు పెంచినారు, మంచివారు.

చాకి, సంతరించి
చదువు చెప్పించిన
బావ యెద్దు పొడిచి పోవగానె,
అక్క గడ్డిమోపు
లమ్మి పోషించెను
లేమియేమి సేయు ప్రేమయున్న ?

మగవాడు పోయెనే యని
పొగలుచు గంపంత దిగులు పొడుచుచునున్నన్ ;
మిగులో సగులో తాదిని,
తెగించి చెల్లెలిని సాకె దేవమ్మొకతే

అక్క దేవమ్మ దేవత !
చిక్కులెన్ని నొక్కుచున్నను,
చెల్లెలి జిక్కనీక,
మిక్కుటమ్మగు మక్కువ
రెక్కవట్టి నడుపుకొని వచ్చె
తక్కువన్నదియె లేక.

పేదరాలు గనుక,
పేదకుటుంబము చిదికి
నిలిచినట్టి చిన్నవాని,
వెదకి వెదకి,
కడకు వీని రంగన్నను జూచి
పిల్లనిచ్చి చొక్కి పోయె.

గంగమ్మకు రంగన్నకు
సింగారముజేసి, పెండ్లిచేసినవా, డా
యంగనకనులన్, మాలిమి
పొంగులు రంగులను సూపి పూర్ణత నందెన్.

మాలిమి తాలిమిన్
గొలుచు మాసము లేదు ;
కులాద్రులం దలం దాలిచి
సప్తసాగర వితానము నీడుచు
కల్పముల్ తపఃపాలన సేయనీ,
ఎడద బాకుల పోటుల బ్రువ్వనీ—
వసంతాల, వనాల,
పూల పవనాల
విలాస విహారమే యగున్.

పెనుబలము గలది మక్కువ
తనుదానై తన్నుదాను తఱుగు
కొనుటకున్
వెనుదీయనీదు, నిన్నిం
తె నిరామయ దివ్యకర్మ నిష్ఠునిజేయన్.

అనురాగ హీన జీవిత
మనయము నిన్నడచి పుచ్చు నతిభారమ్మై
నిను నన్ను చేయిగలిపి, అ
వని మాఘవనిన్ బొనర్చు వలతి యదొకటే.

రంగన్న గంగమ్మ
రంగురక్తిమలు
రంగన్న గంగమ్మ
నింగి నీలిమలు.

రంగన్న గంగమ్మ
సింగారములు జిమ్మ
రంగారు బంగారు
పొంగారు గోపురాల్.

రంగడంటే ఒక్క గంగమ్మ మగడె—
గంగమ్మ అన నొక్క రంగన్న పడుచె.
రంగన్న బ్రతుకెల్ల గంగమ్మ బ్రతుకె
గంగమ్మ మనసెల్ల రంగన్న మనసె.

రంగని గంగన్నాయని,
గంగమ రంగమ్మయనుచు గ్రామప్రజలున్
భంగుల భంగుల పిలుచుట
కంగారునెకాదు, వారి కలయిక దెలుపున్.

గంగమ్మ నలనల్ల
గాజుల రవళిలో
గంగమ్మ అఱనీలి
కన్నుల మగతలో
రంగన్న రుచిచూచు
రాగుల అంబతే
హంగైన భక్ష్యభో
జ్యాల మఱపించున్.

చూపులేగాని,
మాటలజోలిబోక ;
వలపులేగాని,
వాంఛల వంకబోక ;
పనిత్వరలెకాని
సరసాల పాలుగాక—
గబగబా ముగియించి రంగన్న వెడలె.

కొడవలి హస్తము చేకొని
నడచెన్ రంగన్న, కొంత నడుమకు ప్రొద్దున్
గడచుచు నున్నది, రావలె
వడివడిగా—మోపుమేత వట్టి మాటలా!

ఊరికి చేరువసేగల
దోరగ ఒకకొండ, దాని దొరువుల వెంటన్
చేరగవలెనెత్త, మ్మా
చేరువనే పెద్ద యడవి దిక్కుగ నుండున్.

ఒకడా యిద్దఱ! చాలమంది,
తమకెంతో కొంత
ఆపూట జీవికకుం దోడ్పడునంచు
వత్తురు సరే!
వేయేండ్ల కొక్కొక్క వానకడా!
అక్కడమాత్ర మెట్లు గడ్డికైనా పుట్టు?
ఏ పాతచెట్లకుగానీ చివురేది?
పచ్చనలు తాటల్ దీసినా చూడమే!

చినుకులు పడసే పడితే
అనుమానములేదు గ్రామమంతా సాకున్
వెనుదీయడుమల ! కావల
సిని వన్నియు నడవిలోన చిక్కును సుమ్మీ.

కానీ యెపుడో, ఎచటో
నానుపు వానైన పడిననాళ్ళన్, కొండల్
వేనలి విరియన్, మిన్నుల
చానవలెన్ గానబడును చాయలుదేలున్.

కాసేపు రాల్చిన గంపల కొలదిగా
కమ్మని కలివిపం డ్లమ్మవచ్చు;
కొంతసేపేచాలు కొల్లలు కొల్లలు
బలసకాయలు గంప బట్టవచ్చు;
ఇంతసేపే చాలు నైనైన రేణగా
యలు కోసుకొని అమ్మనైనవచ్చు;
ఒక యింతసేపు నోపిక గోసుకొన్నచాల్
సీమచింతలు వడి జేర్చవచ్చు—
వీని యాదరువున
ఊరిలోని పేద

చాన లెందటో,

ఆనాటి సాదమునకు

చాలినంత గడింతు

రా కాలమందు

కాయకసురుల కేమి ?

చాలాయె దొరకు.

తిండికి చాలని కక్కాటితిం

డాపల వెలుపలనక

తేప తేప కొట్టుండసిలెను

చిక్కాని కొండ యడవి

అగ్గిపడుట కొంత నశించెన్.

తేనె తెట్టెలతో చాలు

తెలిసియున్న చాల

సాధించవచ్చు;

నచ్చుటి రకాల ఆకులే చాలు

కొందటి ఆకలణచు;

పేకులే తీర్చు

కొందటి పీకులాట.

మదక మొదలు
కాడి మానుదాకా,
గొఱ్ఱుతుంట మొదలు
మేడితోకదనుక,
బండి కుండ మొదలు
బారు నగలదాక——
కొండలోనె
చెప్పుకొనగ వలయు.

కాని, ఇవన్నీ — పేదల
నోనాడిన పెద్దవారి నోటవడియె, నిం
కే నాయము సెల్లదు, నీ
వా నాయనగారి శరణమనుటే తప్పన్.

కావలివారి కన్నుగవ గప్పి,
ఒకప్పుడు పట్టుకొన్న
నే పావలా అడ్డగో
వదలు పట్టు నెఱింగి,
మఱింత తప్పినన్
చావడిలోని కీడ్చుకొని చన్న

సరే అనుకొన్న వారె
ఏదో విధిలేక పోదు,
రదియుఁ కొడవంటిని
దోచు నెప్పుడో.

కానీ తప్పనిసరియై
ఈనాటికి గూడ కొందఱట్లే వీడుఁ
కానకు బోవును, పుట్టిటె
కానికి దాయాది తాను గ్రామస్థులకుఁ.

గడ్డిమోపు దెచ్చు,
కాకున్న గట్టెలమోపు దెచ్చు.
నదియు నోపకున్న—
మొద్దుకొట్టి తెచ్చి
మునియప్ప కమ్మును,
“మడకా బడకా ఏదా
మిడుకు” మనుచు.

పొలము పనిలేని
రోజులప్పుడు తనెట్లా

బ్రదుకవలె మఱి!
కూలికి ప్రాలుమాలి
కాదు; పనియేది?
ఏడాదికంత కొక్క-
మూడు నెలలే పనుల్
కడముట్టు పెట్టు?

దొరికిన గడ్డీ గాదము
బరబర కోసుకొని
గోగు పగ్గము బిగియిం
చి, రయమ్మున నడి ప్రొద్దున
విరవిర లాడుచును వచ్చి
వేసెన్ మోపున్.

ఎఱ్ఱ ఎండ ప్రొద్దు;
ఏడు మూరల గడ్డిమోపు మెడలపైన;
మూడుమట్ల లోతు కనులు;
పొట్టలో వీపు జేరెను—
వగడు వోలె నతడు
వణకు చుండె.

ఆ నిమిష మతని జూచిన
ఏ నరమానవుని గుండెమే యుండునో, లో
కానికి శాపమిచేమని,
వేనోళ్ళను విచ్చి యేడ్చి విలవిలలాడునో.

గిరగిర కన్నుల నీరుం
దిరుగగ, గంగమ్మ చెఱగు దీసి యొత్తుచున్
చరచర లోనికి వెళ్ళెను
పురుషుడు తనకంటి నీరు పోల్చు నటించున్.

మగడు కొండకు బోయిన
మరు నిముసమె
గబగబా లేచి గంగమ్మ
గవినివారి
వడ్ల దంపకమున
దనవంతు, తవ్వ
ముగ్గు చెన్నంగి వడ్లు
ముమ్మారు జేసి—

చేట నారబెట్టి,
బాటమీదే యున్న
చక్క రోటిలోన
చక్కదంచి,
కుండ యెసరు పెట్టి
కుతకుత మనిపించి.
చింతకాయ దంచి,
పొంత నింపె.

పొంతనీళ్ళు దెచ్చి,
రవంత వంగి నిలుచుకొన్న
రంగన్న పైనిమిరి, నిమిరి
కడగుచున్న
ఆ యిల్లాలి కరయుగమ్ము—
వేయి సంజీవనుల
మేళవింపు సుమ్ము.

ఆ నిర్మల ప్రేమ
హస్త సంస్పర్శతో
మానిపోయిన వేమొ
వాని గాయములు;
లోని ఒక్కొక యెముక
హీనమై యున్న
వాని తీపులు కొంత
వదలినట్లయ్యె.

ఇన్ని యిడుములు
నీకోసమే భరించుచుంటినని
ఆతడనడు;
నీ సుఖము కొఱకె
బ్రదుకుచుంటి నటంచు
ఆమె పలుక దెపుడు;
మాటలేటికి
మనసులో మరులు పొరల ?

అతని యడుగుల చప్పుడే
ఆమె మొగము నింత విప్పార్చు,
మాట రవంత విన్నజాలు
కన్నులలో వసంతాలు విరియు
చూనెనా యిక—
నిలువెల్ల చొక్కిపోవు.

మూడు నాలుగు మాటలే
మూడువేల ప్రేమ గీతాల
ఆవేగ సీమ దాటు,
హృదయములె
మాటలాడుకో మొదలు వెట్ట
నాల్క నటునిటు
కదలించు నాథు డెవడు?

చూపులతోనే వలపుల
రూపు దిద్దు కొనుచు,
ఆ పడంతి బువ్వబెట్టె
దాపున గూర్చొనుచు.

ఇది మూడవ సర్గ

నాల్గవ సర్గ

గబగబ బువ్వన్
నాలుగు కబళమ్ములు మ్రింగి,
రెడ్డిగారింటికి
రోజు బరాతము రాగా
కడవ బుజానం బెట్టి
ఊరదావికి వెడలెన్.

పోటు కడవ !
గుండెపోటు వచ్చును
నింపి యెత్తుకొన్న మాత్ర;
ఇంక నేడు మట్ల లోతునుంచి
మెట్ల నెక్కుటయన్న,
నెంత కండయున్న, నేమి చాలు !

ఎన్ని కడవలు పోసిన
నెంత పెద్ద ఔతుఖానాయొ కాని,
పైకైన రావు;
అన్ని నీళ్ళేమి సేతురో ఉన్నవారు !
పాపము !
ఆ రంగనికి బోధ పడనె పడదు.

మాటయేగాని వీరిచ్చు మూట లేదు;
ఏటి పట్టెల పాలన్న దాటిపోయె,
పూట కొక ముంత మజ్జిగ బోతు రంతె—
పేదవాని కదే అమృతోదనంబు.

కూరనార వాని పేరైన తెలియదు
మెరపకాయ కంటె దొరకదేమి
ఉల్లగడ్డముక్క, చల్ల—
ఇవాక్కటే
సాదమందు,
వారి సాధకములు.

దేవళాలు తిరుగగానె
బావి సేవ మొదలు;
దోవ అఱిగిపోయి, గుండె
చేవ దప్పు వఱకు.

మఱి యిరస వట్లు, రోకలి
దరిసెనమయ్యెన్; సరే
ఎదల్ పగులగ
నా వరుస ముగించెడు సరి
కస్తురవిప్రభ
ఊరి నెత్తురి సంద్రము జేసెన్.

లాందరాలు తుడిచి,
లాంపులు ముట్టించి,
మిద్దెమీద వరుస మిగులకుండ
మంచములను వేసి,
మనిషెత్తు పరుపులు
దులిపి, పఱచి, దోమతెఱల గట్టి.

ఈ యింట నున్నంతసేపు—
కోయన్న కోటి సామాను;
ఈ యిల్లు దాటితేనేమొ—
రాయెత్తితే రాయి నీను.

ఈ యింట నేహూలసైన
చేయి వెట్టిన రాల్ వరాలు;
ఈ యిల్లు దాటితేనేమొ
వేయంచులన్ దెగు సరాలు !

ఈ యింట నేపెట్టెసైన
ఈ యూరి సిరులెల్ల పూచు,
ఈ యిల్లు దాటి పారాడ
ఈ యూరి కడగండ్లు వేచు.

ఈ యింటిలో తొంగిచూడ
ఈ యూరి చెమట నీరాడు;
ఈ యూరిలో తొంగిచూడ
ఈ యింటి భూతమ్ము నీడ.

ఈ యింట చలువతా
 లిమిడిచి చెక్కిన
నేలపై నీనీడ
 వాలుదోచు;

ఈ యింట నున్నట్టి
యిటుక గోడల, పాల
గారలో అద్దాలు
కలసి పోవు;
ఈ యింటి మహాడీల
నెక్కిన చానల
వేసవిలో మబ్బు
సోనలూరు;
ఈ యింట దిరుగాడు
నింతపిల్లియు, సూరి
పెద్ద రైతుల
నిలవేయ జాలు—

ఇచట త్రేన్పులెకాని విన్పింప వూర్పులు—
ఇచట రూకల గలగల లెత్తిపోవు;
ఇచట లక్ష్మీ సరస్వతులే వసింతురు—
ఇచట లేనిది — మానవ హృదయ మొకటె.

ఈ యింటి యజమాని
ఎంతో విద్యావంతు
డెప్పుడు భాగవతమ్ము
నే పఠించు;
ఈ యింటి యిల్లాలు
పూయించు గన్నుల
కొల్లలు కొల్లలు
మల్లెపూలు;
ఈ యింటి కొడుకొక్క
డింగ్లాండులో, ప్రజా
స్వామ్య శోధన నెంతొ
జటిపి వచ్చె;
ఈ యింటి కూతురు
పోయిన యేడె,
సాంఘిక శాస్త్రమున
పట్ట మొకటి గొనియె;
ఎచట జూచిన చిత్రాలు
నెన్నొ శిల్ప ఖండములు గనిపించు,

నెక్కడను మలిన మన్నదేలేదు—
కాని, సంపన్న గృహము
చొచ్చి చూచిన
నాత్మయే
శూన్య మిచట.

మున్నూరు మట్టి మిద్దెల
క్రొన్నొత్తములెల్ల దీని కొత్త యరుగులం
దన్నగలే విది యొకటే
ఉన్నది ఊరెల్ల మ్రింగి యుమ్మినట్లుగన్.

కోటి కొక్కరిది ఇ
చ్చోటి రాయలసీమ;
పేట కొక్కడలేని
పెద్ద రాయలసీమ;
వేటాడి వేటాడి
వెదకినా ఇందులో
నేటి పేదల సీమ
నిజరూపు కనబడదు.

ఇది ఎడారిలోని ఒయాసిస్సే కానివ్వు
వడగొట్టిన పేదకేమొ వట్టి ఎండమావు.

ఇంత ధనమున్న
చదువున్న,
నింత బలగమున్న
నీయింట నెవరికి సున్న హాయి;
ఒక్కొకరు నొక్క లోకము—
ఒక్కరి దొకొక్క తీరు—
నెయ్యమ్ము లిచట
ప్రాదెనుగులయ్యె.

ప్రొద్దు పోకకె చదువు
ప్రొద్దు పోకకె నులివు
ప్రొద్దు పోకకె మెదుకు
ప్రొద్దు పోకకె బ్రతుకు.
మొద్దు వాఱెను మనసు,
మొద్దు వాఱెను తనువు
మొద్దు వాఱెను, బ్రదుకు
సుద్దియే యిచట—

ఎటు చూచినా
ప్రక్కలెండి యున్నారు
ఎటు చూచినా
విలాపించు చున్నారు
ఎటు చూడలేక
తమ కిటికీలు మూసుకొని
కటు జీవిత—
యథార్థ కథ చూడకున్నారు.

చుట్టుం జుట్టు
దరిద్రతా విధుర సంక్షుబ్ధ క్షుదంబోధిపై
తెట్టుంగట్టు నుబుంగు కొంపయిది,
బోదెల్ పాదులన్ గుచ్చె;
నీ పుట్టిన్ మోసెడువారు పీనుగులయి
రేపోమాపో చానుండ
నీ రెట్టున్ నిల్వరు, చూచుకోరు దరులు—
అట్లే పక్కలన్ జూచుచున్.

దారుణ కల్మష
దగ్ధ మారుతో
ధ్మాన రోదసీ
క్షుద్ర భూమిపై,
ఘోర నారక
క్రూర జ్వాలా
ఘూర్ణమాన సం
చూర్ణమాన, బా
ధాధరా ధరా
ధిత్యకపై, జం
బూక రోదనా
పూర్ణ శ్మశాన
కాష్ఠచ్యుతాస్థి
కా శిఖరముపై,
ఎట్లు నిలుచు నీ
కృత్రిమలోక,
మ్మెట్లు నిలుచు నీ
కృత్రిమజీవ

మెత్రట్లు నిలుచు నీ
కృత్రిమ హృదయ
మిత్రక్లిప్లే చిక్లే
పెక్లి పోవును.

పరిసరాలు దరిద్రతా
పరిదగ్ధము కాగా,
సరి నరాళి ననరాలన్ని
పురుగుబట్టి పోగా,
ఉరికి ఆర్పలేక పుడుగు
కరిమి వేయలేకా
ఉరిమి చూచుచుంటి వట్టి
దరి చేసితనమ్ము.

ఎపటికో పోవుచుండి,
కాసింత సేపు
అగియున్నట్టు లుందురీ
ఆస్తి పరులు,

పలుకరించ రెవ్వారి
సంజ్ఞల పెలార్చి
ఉత్తరువులిత్తు రంతియే
ఊడిగములు.

ఇంటి ముసలమ్మ మాత్ర
మా వెంట దరిని
కుక్కి మంచమ్ములో, పండు
కొని, ఒకపుడు
రంగనిం బిల్చి మాటాడు
పొంగిపోయి
వీని నాన్న నెఱింగిన
వెఱ్ఱి దామె.

పని ముగించి రంగ
డనుదిన వర్తన
పుల్లగూర కొంత చల్ల కొంత
తీసుకొని, రవంత
తెలిపి వచ్చెనటంచు
ఇంటి ముఖముపట్టె నిట్టిపోలె.

పాటు మఱిగిన పూరు,
నిర్మానుషములు వాడలన్నియు
వాకిలి గేరిలోన పుటుకు
మగని గుడ్డలుతిన్న మల్లి యేప్పు—
ఊరకుక్కలు మాత్రమే
ఊరడింప.

చీకటి ముంచివేసినది
చింతలపల్లెను ;
గుట్ట కొంపముంచే ; కడలేని వాలు—;
అడుగు దీసి ఒకించుక
ముందు వేయుచే
నాకము నెక్కు సంతపని ;
నాలుగు బారల కొక్క గుంతో మిట్టో
కనిపించు ;
పాడుక నెటో నడుపన్‌వలె
మెల్లమెల్లగన్.

గూటిలో దీపముం బెట్టి,
నోటిలోన
కబళముం బెట్టుకొందురు
గ్రామజనులు ;
అంత చుక్కల వెలుతురే
యైన చాలు
వారి కనులకు గనిపించు
వస్తు తతులు.

అసలు దీపము ముట్టించు
నంగణమునె
చాలతక్కువ ;
ఉన్న దీపాలుగూడ,
తమ్ముదాము
జూపించుకో దగిన జాలు
అన్ని వస్తువులన్
జూపినంత ఫలము.

ఒక్క కోమటి సుంకన్న,
ఒక్క బట్ట అమ్మమయ్య,
పంచాంగము రామశాస్త్రి
ఒక సరాబు వీరాచారి,
ఒక్క భజన గురువు—
—పీకిండ్ల లోనవే
ఉరువు దివ్వె.

ఊరి ముందట
కరణముగారి విడిది;
ఊరి కొదట
రెడ్డిగా రున్న మేడ;
ఉన్నవని తోచు రాత్రుల;
నూరు మొత్త
మంధ కారాంతరమ్ములో
నావులింప.

వేకటి చీకటి, ఆకటి
కూకటి విరియించి రాత్రి
గుబగుబ లాడున్.
మూకటి పగిలిన బ్రదుకులు
రోకటి మనుగడలు మాత్ర
రొప్పుచు నాడున్.

అక్కడక్కడ
నొక్కొక్క ప్రక్క సందు మోటులో,
మాటులో,
తెప్పపాటు నిలిచి——
మోటు జీవాల
తొందరపాటు గన్న
నేటి బ్రదు కిదియని
ఏవగింపు గల్గు.

దయ్యమ్మ వోలె చీకటి
గొయ్యని ముసుగుం దగుల్చుకొని, ఒక్కండా
వయ్యారి బసివి కొట్టము
కొయ్యం గదలించె, కుక్క కొయ్యో మనియెన్.

వామి దొడ్లలోన
దోమల గుంపులో
పాముపుట్ట ప్రక్క
పండుకొన్న
పసుల పిల్లవాడు
భయపడి, ఎనుముల
ప్రక్కజేరి, తోక
బట్టుకొనియె.

దుబ్బ నాగిరెడ్డి
చూడ రాలేదని
వెదకబోయె, దొరుపు
పొదలలోన ;
గూని సుంకిరెడ్డి
గొడ్డు, బందెల దొడ్డి
లోన పడినదన్న
బ్రమానువడియె.

రచ్చకట్ట మీద
రామన్న సుబ్బన్న
వఱపు తప్పదనుచు
వంతపడిరి ;
బోయ చిన్నిగాడు,
బొరుగుల రంగమ్మ
అప్పుపెట్టు దనుచు
నఱచు చుండె.

సుంకలమ్మ, పసుల
చొప్పదీయుచు నుండ,
తేలుగుట్టె నెడమ
కాలిమీద ;
మంతరించమనుచు
మరియప్ప దఱికేగ,
గొఱ్ఱె చచ్చి వాడు
గొణుగుచుండె.

సంతలోన సరుకు
దొంతర నెత్తించి
బండిలోన వచ్చు
బిడ్డరయ్యా
వల్లలేని మొద్దు
వాటు వేసిన గొంతు
చింపుకొనుచు నుండె
చెడితి ననుచు.

సందుమూల గుంపు;
కందిరీగల వోలె తిరుగుచున్న వారు;
బరువుగొంతు;
కడుపు తఱుగు నేడ్పు,
కళవళపాటులు——
రంగదేమి టనుచు తొంగిచూచె.

ముసలిదేమొ మంచముం బడి మూల్గెన్
రాత్రి గడప దనెను రామదాసు
ఇంటి మనిషి నాగి ఈరోజు కన్నది
ఆకు దేను బోయెనంటి వాడు.

పురుగు కుట్టెనంట;
నరసన్న నోటిలో నురుగు వచ్చుచుండె;
సొరుగువచ్చె;
నోటి కొక్క-మాట;
బాట పల్లెకు వెళ్ళి,
మంత్రగాని దెచ్చు మార్గమేది ?

రొమ్ము గొట్టు కొనుచు
రోదించు నాగిని;
పట్టి మాటలాడు
వారి జూచి,
నేను పోయి మంత్రగాని
దెత్తు నటంచు
ముంత నచటబెట్టి
పొంత బట్టె.

"పాము గఱచెను,
నే డమావాస్య గూడ,
కష్టమే" నని రామయ్య
కట్టమీద గూరుచుండి

అనెన్ పోపువారితోక,
ఆకసమూటలో నున్న
పొగాకుదీసి.

మూటనున్నపైన
పరుసనాడే కదా
పాము గఱచి చచ్చె
రాముడనుచు,
సాటి నారణమ్మ,
చాల విచారించి
కష్టపడిని నోటి
గలుపుకొనియె.

రంగ డాక్కొక్కచే విని
రగులు కొనుచు
చెంగు నెగడెక్కె,
బర్రైన చేతరేక.
ఆ తమోగర్భమున బడి
అరుగుచుండె
భయము తోచదు కర్తవ్య భారమున్న.

కన్ను పొడుచుకొన్న
కనరాని చీకటి
పురుగుపుట్ట యిచట
పుట్ల కొలది ;
అసలువాడు, దాని
నైన చూచుటలేదు
కలదు దృష్టి
మంత్రగాని మీదె.

గుండెతీసిన బండైన
కొండదోవ, కనుమదాటి,
చీకటిపడి చనుటయన్న
ఒప్పుకొన లేడు ;
కాని, ఆ ముప్పు జూచి
తప్పుకొనలేదు
రంగని గొప్ప మనసు.

కళ్ళలోన మెదలు
గంగమ్మ సంగతే తట్టలేదు ;

రంగడుట్టిపాటు పయనమయ్యె
రెండు పరువుల పల్లెకు ;
ఎద కరంగునప్పు డేది నిలుచు.

ఊరు మండిపోవుచున్న సరే !
రెడ్డిగారి మేడమీద
భారతమ్ము,
రాగళయ్యతో పురాణమ్ము సెప్పును
రామశాస్త్రిగారు
రాత్రి రాత్రి.

ఊరిబయటికి వినిపించుచుండె
నతని పెద్ద గొంతుక,
ఊరెల్ల దద్దరిల్ల ;
"తనకు తోడయి వచ్చును ధర్మమొండె"
అన్నమాట ఒక్కటె
కొండ అనువదించె.

ఇది నాల్గవ సర్గ

ఐదవ సర్గ

అంబటి వా
రటుకులు దంచం బిలిచిన వల్లెయని
బ్రసాపడి
మధ్యాహ్నంబే రంగమ్మ చనెన్
కంబము బోల్
రోకలొకటి గైకొని వేగన్.

అటుకుల దంపకమ్మన
మహాశ్రమ దాయకము—
అగ్గిరేగు గుప్పిటి,
ఉడికించి వడ్ల, నొకపెద్ద పెనమ్మున వేసి
రోటిలో పిటపిటలాడ దంచవలె;
పీకల మీదుగనుండు;
నల్గు రొక్కటి తరువాత నొక్కటి
చకాచక పోటులు వేయగావలెన్.

చేతులు బొబ్బలెక్కె,
నలసెన్ బదముల్, దగవుచె
గుండెలున్ కూతలువెట్టె,
రక్తము రగుల్కొనె,

ముక్కుల నూపిరాడుచే
మోతగనుండె,
కన్ను లరమోడ్పులకుం దగవయ్యె,
తెప్పపాటే తడవైన
రోకలి పెకిల్లను,
రెక్క శతించు తక్కునన్.

చేయి మార్చి మార్చి
చేతి కొలది దంచె
ఒక్క క్షణము గూడ
నూర కొనక;
మూడు పెనములందు
మూలుగు ధాన్యము
వరుస మీద వరుస
వచ్చుచుండె.

నిప్పు చెఱగు నెండ
దుప్పటే పైకప్పు
మూడు ప్రొవ్వులందు
మొద్దుమంట

వాయిమీద వాయి
పడి దంచక మిన్నంక
చెప్పనేల వారి
తిప్పలంత !

నలుగురిలోకల్లా
గంగులు చిన్నది, దూడపిల్ల
కోమలమ్ముగా
కలకలలాడుచునున్నది—
విలవిలలాడెన్
పెనాన పేలగింజయై.

దగపుట్టుచున్నదని
వేరుగనిలిచిన, తోడివారు
కుంజుకొందురన్ దిగులున
నెట్లో పండ్లన్ బిగబట్టి,
కరమ్ము నెత్తి
బిరబిర దంచెన్.

అందులో నొక్క
పెద్ద ముత్తైదు వీమె
తన కలాటనుజూచి జాలిని వహించి,
'అలక దీర్చుకోవే పిల్ల!' అనెనుగాని
బింకమున దంచుచున్నది
పెద్ద ప్రొద్దు.

ప్రొద్దు మునింగెగాని పని పూరితిగాదు ;
ఒడలున్ వశమ్ములో కద్దని చెప్పలేము ;
తనకంటె బలమ్ము జవమ్ము గల్గునా,
రద్దరి యెండుటాకులటు
లల్లలనాడగ ;
నేవళమ్ముగా
సుద్దుల ముద్దులం బెరుగుచుండిన
తానిక ఓపగల్గునా ?

'ముంతెడు గింజలైన
మన భుక్తికి జాలును ;
నేను దెత్తునా యింత ;
రవంత పై పనులనే

సరిపోవును వెప్ప;
మింతలో నంతకు నింతకున్
బరువ్వైన పనుల్ తలవేసుకోకు,
మంచెంతగ మామ జెప్పిన,
తనే వినదాతని తోదుసీడమై.

మామ మాత్ర
మూరక క్షణమాత్ర ముండలేడు గద :
కోడితో లేచి,
వాడవాడ మాటు మణిగిన దాక
చెమ్మటలు నోడ్చుచుంట జూచి
తనెట్లు కూర్చుండ గలడు !

నల్లుము వడ్లు పెండ్లికని
నాగుకు తెచ్చిన వన్నె యుండె;
కుప్పల్తను గొట్టి తెచ్చినది
వన్లెకు చీరకు చాలదయ్యె;
ఆ కొట్టల కూలి
కొట్టమునకున్ సరిపోవనిదయ్యె;
ఇంక తా న ల్ల యటంచు

నెట్టులను నాయమ
మామ యవస్థ జూచుచున్.

దాపటికమ్మక చేసు,
తను దానయి చిక్కుల నన్ని జెప్పు,
చూపోపమి సేరు దప్పిన
నెదో ఒక చీర ఉగాదినాడు,
తానే పనిమీద వెళ్ళినటులే చని
తీసుక వచ్చు;
కంటిలో పాపగ తన్ను జూచు;
తన పాలిటి దేవుడు మామ యింతకున్.

తానయి చేతనైన పని
తప్పక సేయదలంచె గంగులు,
ఆపైన, ఒకొక్కనాడు
తన ప్రాణము సొంపకయున్న
లోనలోనే నలతన్ బిగించుక
పనిన్ విడనాడదు;
మూడు ప్రొద్దులున్
లేనివి ఉన్నవేవి కదలింపక
బువ్వను బెట్టు మామకున్.

తనకేమో నెలనుండి పై దిరుగు
పొంతంబట్టి నిల్చుంది పోమనుగా!—
పదినాళ్ళనాడు తన కేమేమయ్యెనో!
కండ్లులేనన చీకట్లు గ్రసించె కొట్టము;
శిరోభారమ్ముతో త్రొట్లుగ్రుంకినదాకా
పడియుండె!
సద్గది మొదల్
గిపెట్టు కర్ణమ్ములన్.

సందకాడ జొన్న
సంగటి గెలకంగ
తెడ్డు చూరినుండి
తీయుచుండ,
మనక గ్రమ్మి పొయ్యి
మంటలో పడబోయి
మల్లి, పట్టుకొనగ
మనిషి దక్కె.

మడికలుపు లప్పు డిస్తే
తడిపచ్చిక గోసి,
మోపు తలనిడి తెచ్చెన్ ;
తడికకు మోపానించుచు
పడిపోయెను,
సుంకులమ్మ ప్రాణమునిలిపెన్.

నిమ్మకాయ బొప్పి,
నెమలీక, జీలకఱ్ఱయును
తేనె రంగళించి
నాకు మనెను ;
దాన నాల్నాళ్ళు బాగుండె ;
బొట్టులేక తేనె పుట్టదిపుడు.

మొన్నరాత్రి,
కడుపు సన్నసన్నగ జొచ్చి,
తెల్లవారుజాముకల్ల హెచ్చి
చుట్టజుట్టుకొనుచు
తట్టుకోలేక
ఎంతలపరించినదియొ దైవమెఱుగు !

కానీ లేత వయస్సుది!
లోనున్న ఒకింత బలిమి
రోజు రోజుకున్
కానల వట్టుచు నుండె, జ
గాన నిగారమ్ము నిగ్గు
కలదె లేమిడిన్?

పలు కడగండ్ల గాసిలి,
యవాంతర భేదము మ్రింగికొంచు,
నా ఎల జవరాలు
మోము గనిపించిన పొంగులువారు
సోడుముల్ పులకలు గూర్ప,
నన్ని వగపుల్ బాయివెట్టి
శ్రమించుకొంచు,
రోజులు గమియించుచుండె
తల సూపెడు కోర్కులు
తీవ సాగగన్.

తానొకనాడు, సందుమొన
తక్కువలో
నొక పట్టి మిద్దెనో దేనినొ
వేసుకోవలె !
పదింబది రెక్కల వంచి యెట్లొ
బాకీని తెగించి తీర్చవలె;
కేరుచు త్రుళ్ళుచు నుండు పాపనిన్
తానయి మామ కిచ్చి.
సులతానువు ! నీవని
చెప్పగావలెన్.

ఈమాట దోచినపుడా
కోమలి చెక్కులను బూసె
కుంకుమ పూవుల్
గోముగ మోమిడి మామను
మామూలిమ్మనుచు నడుగ
మానసమయ్యెన్.

కటుకున దోచె
నా పగ లంతంబొక యుంచుక తల్లడిల్లి,
పేసటపడి. తొందరన్
కొలది సాహసముతో జనె
బావి సేరకన్
గటుతర భావము ;
ఆ ముగుదకాళ్లాడకెన్,
మెయి చెమ్మటించె,
నొక్కట కనుచీకటుల్
తలమొగన్
సుడిగాలిని ఱేపె గిఱ్ఱునన్.

'పడె పడె' నంచు నంచఱు
గబాలున చేతులనున్న
వచ్చుఁడే దడదడవేసి, చుట్టుకొని,
'దయ్యము పట్టినదేమొ ?
వాత మొక్కెఁడ గనిపించెనేమొ ?
వెనుకే గలదేమొకొ మూర్ఛ ?
కుప్పగా బడు పసిపిల్ల లుందురె ?
విపర్యయ మియ్య' దటంచు నెంచుచున్.

మొగమున నీరుగొట్టి
పదముల్, కరముల్, ముకుగంబ
మంత చల్లగ గనిపించినన్
బసపు, రాగుల పిండియు రుద్ది,
వేడిగంజి గుటకవేయనిచ్చి,
మతి జేకుఱునంతకు వీచి వీచి
కన్నుగవను విచ్చినన్
మనసు నూఱట జెంద
అనంత తృప్తితో.

ఇరు ప్రక్కల నిద్దఱుగా
తరుణిం బట్టుకొని,
సందు దాటించుక వచ్చిరి
కొట్టమ్మునకు—
అక్కడ పురులెక్కిన చీకటుల్
గుబుల్కొనుచుండెన్.

ప్రమిద, వత్తి, ఆముదము, నగ్గిపుల్ల
నొక్కొక్క రొకటి తెచ్చి,
గూడు దెఱచి,
ఊకవాన వేసి ఎటో
పడుకొన బెట్టి
వారి పనులమీద వారు చనిరి.

అంతకంటె
వార లందింపగల సాయ
మేమి గలదు ?
చేత నేమిలేని పుట్టు పేదవారు
పొలతులందఱు పాప !
మైన నేమి హృదయ మంత మృదువు ;

పొరలుచున్న దామె
చిఱుచాపపై బడి
తెఱలు తెఱలు పొరల తెరలు గ్రమ్మ,
కనుల నీరు లురల
నును చెక్కు లదరగా
ఎఱుక మఱపు దారి యిఱుకులందు.

కొంత సేపటి
కొక కొంత కోలుకొనుచు,
తడక చప్పుడుకాగ
రంగడని తోచి
ముంచుకొని వచ్చు దుఃఖమ్ము
మూతపెట్టబోయి,
బిగ్గఱగా నేడ్చివేయసాగె.

పిల్లికూన బెదరి
చల్ల ముంతను ద్రోసె
మామ కెట్టు లనుచు
నామె లేచె;
చెవులు గింగు రనియె,
చేతు లాన్చగ లేక
విసురు కొనుచు బోయి
పసరు గ్రక్కె.

రంగన్న వచ్చె, బారెడు
నంగలతో తడకలాగి
యవలకు ద్రోసెన్.

గంగమ్మ దుర్గతిం గని,
చెంగున చేతులను నెత్తి
చేటిచె చాపన్.

ఏమిజరిగినదో !
తనకేమి బోధపడుటయేలేదు !
తనగొంతు పలుకలేదు
అట్లె నిర్విణ్ణుడై
గంగులమ్మ తలను
తొడపయింబెట్టుకొని
గ్రుడ్లు విడుచుచుండె.

ఒక్కచేత నామె చెక్కిలి నిమురుచు,
నొక్కచేత తలను నొక్కిపట్టి,
తేమలేనిగొంతు తెమలక,
తాకిడి మాటలాడునేమొ
మమత నతడు !

ఆ చెయిసోకి,
గంగమ హృదంతర మందలి జీవనాడి
ఏదో చలియించె ;
కన్నుగవ దోవలు విచ్చె :
కడింది మక్కువల్
పూచిన మొగ్గవోలె
తనువున్ వడదేర్చెను ;
మానసాంతరాశాచిర దీర్ఘికాపతిత
శైవల జాల మొకింత తొట్రిలెన్,

కమలిన కన్నులన్ విరిసె
కమ్మని జీవలతాంత వాసనల్ ;
భ్రమసిన గుండెలోని
పరువమ్ముల గింజలు మోసులెత్తె ;
నే యెముకలలోనికో
కలిసి యేగిన నెత్తుటిచాయ
మేనిపై గమగమలాడజొచ్చె ;
తమకమ్ముల కమ్ముల
సీనె నూడుపుల్.

ఆ క్షణమందు రంగడు,
సమాధి గతుండగు యోగివోలె
నే అక్షర నిత్య సత్య
మధురాంతర భూమిక చెంత నిల్చి,
చిత్తక్షయ లక్ష్య సిద్ధి
గను దార్ప్వల, సూర్ప్వల జిక్కపట్టి
ప్రత్యక్ష పరాత్పరత్వ
చరమావధిలోన లయించు చుండెనో!

గంగమ మామా! యని, బి
గ్గం గౌగిలి హత్తి గుండె
గంటలు మ్రోయన్
నింగి నరుంధతి కన్నుం
జెంగలువల నీరుగ్రమ్మ
చెక్కుల నిమిరెన్.

రంగడు పిల్లా! యని, బి
గ్గం గౌగిలి హత్తి గుండె
కన్నులు పూయన్,

నింగి పురూరవు కన్నున్
జెంగలువల నీరు గ్రమ్మ
చెక్కుల నిమిరెన్,

కాక్కొరాకో !
అటంచు నదిగో !
బరువెక్కిన గొంతునెత్తి,
కొమ్మెక్కి, ఒకింత కొప్పు గదలించుచు
తెక్కల నార్చుకొంచు,
నీదిక్కయి కోడికూసినది ;
ఇదే ప్రణవమ్ము
దరిద్రమానవాసృక్కణ హోమ
మంత్రమున,
కింక మొదల్ మఱి నిన్నచావులే !

నిన్నయే నేడు వీరికి ;
నేటివలెనె రేపు వచ్చును—
గుండెల నూపివదలు ;

మాపుతే రేపవ్రైన
ఈమాయ వదలు
రేపకడ కోసమే
పీరి యీ ప్రతీక్ష!

కండలుగోసి, పాళ్ళిడి
బికారుల జేసి
జనాల నెత్తురుల్ పిండుచు,
కుక్క కూడయిన బెట్టక,
పొట్టల గొట్టి
కూళలన్ దిండుల కానబెట్టి,
జగతిన్ గరుణార్ద్రిత కగ్గివెట్టు
పాషండుల వల్లకాడు
మనసా!
యిది మానవసంఘ మెట్లగున్?

గుండెలుకోసి యివ్వగల కూరిమి
కొండలు మోయు తాల్మి,

కట్టెండకు నిల్చి
బండల పెరిల్లిన బ్రద్దలు గొట్టి
బంగరున్ చెండుల
పైకి దీయగల చేవ,
జీతించిన వీరి
కర్మ మార్తాండుల
బాధి బాపకు చెఱన్గను
పాతకమేల దైవమా!

దైవమా!
ఉంటివా?
చచ్చినావ నీవు?
ధర్మమా!
గెంటిరా?
నిన్ను ధరణి నుంచి?
సంఘమా;
తలకెక్కెనా?
సన్ని నీకు?

హృదయమా !

మానవుడు

నిన్ బహిష్కరించె.

ధరణి గంపింప,

కులగిరు లురలిపడగ,

మేరు శిఖరమ్ము నెక్కి,

మిన్ను లవర,

చచ్చె నీలోకమున

నాత్మసాక్షి యనుచు

నెత్తి నోరిడి

కొట్టుకోనిండు నన్ను.

ఇదే పెన్న ! ఇదే పెన్న !

నిదానించి నడు !

విచారించు నెదన్ వట్టి

ఎడారి తమ్ముడు !

ఇది ఆయిదవ సర్గ

సర్వం సమాప్తం.

ప్రాంతీయములకు టిప్పణి

పాలు	కౌలు, కోరు.
పరష	తిరణాల, తీర్థం.
దస్త్రము	ప్రామిసరీనోట్ల కట్టలు, 'పదివేల దస్త్రం ఉన్నవాడు' అంటే అతనికి పదివేలు బాకీ లోకులున్నారు, పదివేలు వడ్డీకి యిచ్చిఉన్నవాడు అని అర్థము.
ఆలేకార్లు	ఉద్యోగులు, ఆఫీసర్లు.
మహాడీ	మేడ.
దూము	కలరా.
దూడవయసు	పసితనం, ప్రాయం.
రూకలు	రూపాయలు.
కుమ్మక్కు	ప్రోత్సాహం.
ఆయకము	తనఖా.
వఱపు	కఱువు.
కణజం	ధాన్యంపోసేవి.
పాతర	ధాన్యం నిల్వచేసే నేలమాళిగలు.
జీవాలు	గొఱ్ఱెలు, మేకలు.
చొట్టు	కానీ.

కొట్టము	పాక.
లోటా	పంచపాత్ర, గ్లాసు, టంబ్లరు.
మిరపగింజలు	మిరియాలు.
గవినీళ్లు	కొండలో చెలిమనీళ్లు.
పిన్నపెద్ద	పెద్దమనిషి, కాలవ త్రవ్వేవారికి పెద్ద.
సిల్వరు	అల్యూమినమ్.
మడక	నాగలి.
చక్కరోలు	బజాయలో ఉన్న చిన్నకఱ్ఱకోలు,
పైనిమరి	వళ్ళు రుద్ది.
పై	ఒడలు, శరీరము.
మట్లు	నిఘవులు.
మెట్లు	సోపానాలు, మెటికలు.
ఔతుఖానా	స్నానాలగదిలో నీళ్ల నిల్వజేసేందుకు గారతోకట్టిన పెద్ద తొట్టి.
మున్నూరు	మూడువందలు.
పుట్టి	చిన్నతెప్ప.
గౌరి	వీథి.
బసివి	బసువురాలు, ఊరిలోని దేవదాసీలాంటిది.
ఎనుము	గేదె.
ఆకు	కన్నప్పుడు చక్కపెడతారు, ఆకుయిస్తారు, వేడికల్గించే వ్యాధి నివారణ చేసే ఓషధి.

ఆకుమూట	పై పంచకొసన ఆకు, వక్క, పొగాకు, సున్నం వగైరాలు కట్టుకున్న మూట.
మాలపున్నను	మహాలయ అమావాస్య.
కట్లపొడి	పొగాకు కాడలు దంచి పెట్టిన పొడి, ఆకు వక్కలతో కలిపి ఆడవాళ్ళెక్కువగా వేసుకుంటారు.
కనుమ	కొండదారిలో కొండదాటే యిరుకుదారి.
పరువు	రెండున్నర మైలు.
అంబటివారు	యింటిపేరు (వైశ్యులు ముఖ్యంగా).
తనకలాట	బాధ.
ముంతెడు	రెండు తవ్వలు.
మామ	మగడు, ఈ వర్గాలలోనే ఎక్కువగా ఈ అర్థంలో ఉపయోగిస్తారు.
నల్తుము	నాలుగుతూములు.
వల్లె	పంచ.
పై దిరుగు	వళ్ళు తిరుగుడు, కండ్లు తిరుగుడు.
పొంత	ప్రొయ్యిప్రక్కనే మంట తగులునట్లుగా పెట్టిన బాన.
సందకాడ	సందెకడ, సాయంకాలం.
నాల్నాళ్ళు	నాలుగురోజులు.
బాకీ	అప్పు.
మామూలు	ఇనాము, ప్రతి పండుగకో పర్వానికో ఇచ్చే బహుమతి.

ఈ రచయితవే :

విరికన్నె
ఫాసిజం
లెనిన్
పాపం :
ఏంచెయ్యడం ?
స్వతంత్రం
చెకోవ్ కథలు
సమీక్ష
రాతలూ గీతలూ
స్టాలిన్

కోల్ఖోజ్
అదీ రష్యా
ఫాసిజం: దాని విధ్వంసనం
రష్యా యుద్ధ కథలు
ద్వేషం
దురాక్రమణ
ఇరాన్
ఇండోనీషియా
వియెత్నాం
ఇండియా

నేటి భారతదేశం
నా పడమటియాత్ర
విలాసిని
పేదరాలు
ప్రజా విరోధి
ప్రేమించాను
రానున్న సంక్షోభం
మానవుడు

—మొదలగునవి.

పత్రికలో ప్రచురితమైనవి :

మహాశిల్పి
సత్యం మాట
ప్రథమ ప్రేమ
సాహిత్య మీమాంస
కవిత్వ వివేకం
ధర్మదుర్గం
నీడలు జాడలు
పలావురి కథలు

గోర్కీ కథలు
ప్రొద్దు తిరిగింది
భారతీయ కవితా కల్పకం
నా హృదయం
స్వస్తిశ్రీ
మహా సంకల్పం.
కచదేవయాని
ఋషి

దశకుమార చరితం
మేఘ సందేశం
నిర్మాణీయం
విక్రమోర్వశీయం
మత్తవిలాసం
బాలల కథలు
బాలల గేయ కథలు
తెలుపు నలుపు

—మొదలగునవి